

парадигми мировоззрення О. Кобылянской, М. Коцюбинського, М. Яцківа как первоосновы новаторских проблемно-тематических и эстетических творческих поисков.

Ключевые слова: модернизм, символ, архетип, миф, мифотворчество, авторский миф, Земля.

ББК 83.3(4Укр)

УДК 821.161.2 О.В.

О.В. Особа, аспірант (м.Тернопіль)

Історіографічний аспект пресової сатиричної публіцистики Західної України 20 – 30-х років ХХ століття

У статті досліджено ідейно-тематичні і жанрово-стильові особливості гумористично-сатиричних жанрів української пресової сатири Галичини 20 – 30 -х рр. ХХ ст., зокрема, фейлетону, міні-фейлетону, памфлету.

Ключові слова: сміх, комічне, іронія, сатира, гумор, фейлетон, міні-фейлетон, памфлет, байка, анекдот.

Natalia Osoba Historiography aspect of press satiric publicism of western Ukraine 20-30-X of XX of century.

In the article the ideological and thematic and genre-stylistic features humorous-satirical genres Ukrainian Galicia pressed satire 20-30 years of the twentieth century, in particular, lampoon, mini feuilleton, pamphlet.

Key words: laugh, comic, irony, satire, humor, lampoon, mini feuilleton, pamphlet, fable, anecdote.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пресова сатирична публіцистика Галичини 20-30-х рр. ХХ ст. у контексті літературної традиції, не зважаючи на суспільно-сатиричну роль у житті української нації, досліджена лише поверхнево, висвітлена неповною мірою. Як наголошував літературний критик Т.С. Еліот, жоден текст (чи це літературний, чи газетний) – не існує сам по собі, а завжди належить дискурсові певної традиції. Маючи власну державу, ми, на жаль, ще не реконструювали духовне поле нашої власної націєконсолідуючої традиції – у нас надто часто спостерігається рецидиви залежності від колоніального дискурсу як у культурі, так і в політиці та економіці.

На сторінках часописів і журналів міжвоєнного періоду особливо рясно з'являються публіцистичні твори на найрізноманітніші теми, зміст яких втілюється у відповідну жанрову палітру. Крім аналітичних та інформаційних мотивів, особливо виражені публіцистично-сатиричні жанри. І це закономірно, адже сатира завжди перебувала на передових позиціях у відстоюванні загальнолюдських, моральних та соціальних прав.

Українська пресова сатирична публіцистика міжвоєнного періоду за кількістю порушуваних тем і проблем, винятково різноманітна і багата. На думку дослідниці того періоду Лідії В.Сніцарчук авторам сатиричних видань «вдалося вивести гумор і сатиру з вузького кола морально-побутових тем, вийти за межі традиційного гумористичного зображення дійсності, оновити жанри сатири і гумору (першість у цьому, безумовно, належала «Зизу» завдяки участі у творенні його змісту відомих письменників, поетів, художників)» [Сніцарчук 2001: 79].

Формуючись у соціально-політичних умовах, які постійно змінювались, сатирична публіцистика намагалась відповідати на виклики часу, була на сторожі української національної ідеї.

Тогочасний дискурс сатирично-газетно-журнальних публікацій вирізняється доступним сприйняттям, легким засвоєнням ідей, висвітленням особливо важливих проблемних питань того часу, коли частина українського суспільства ще залишалася малограмотною. Водночас сатирично-публіцистичні твори, надруковані на сторінках періодичних видань у міжвоєнний період, становили яскраву картину боротьби і прагнення українства до національного і соціального визволення, до мрій створити власну незалежну державу.

Українська посмішка завжди була найгострішим подразником для ворогів, а глузливі знущальний сміх – найнебезпечнішою і найстрашнішою зброєю для них. Може, ще й тому

наш народ зазнав стільки переслідувань, несамовитих репресій і такого лютого геноциду. Але змусити українців перестати усміхатися виявилось не під силу жодному колоніальному режиму. Тому що для цього довелося б убити саму душу народу, яка непідвладна ніяким тиранам. Після всіх історичних катаклізмів та апокаліпсисів ми вперто виживали і, як серце Прометей, сміялися знову.

Мета дослідження – схарактеризувати ідейно-тематичні і жанрово-стильові особливості гумористично-сатиричних жанрів Галичини 20 – 30 – х рр. ХХ ст., зокрема, фейлетону, міні-фейлетону, памфлету.

Методологічною основою для вивчення обраної проблеми у роботі служать праці українських учених із питань комічного, сміхової культури, іронії та сатири, а також народного світогляду (В. Габора, А. Капелюшного, А. Курдидика, Б. Нижанківського, І. Синюка, Я. Славутича, Л. Сніцарчук, Ю. Тиса).

Виклад основного матеріалу. Щоб проаналізувати жанрове розмаїття української пресової сатири Галичини 20 – 30 х рр. ХХ ст., звернемося до творчості молодшої генерації літераторів, які найбільш сміливо ламали усталені канони жанрових форм, вносили нові віяння і сміливо експериментували зі словом. Найбільш показовим у цьому плані, на нашу думку, було угруповання «Дванадцятка».

Об'єднання виникло у Львові на початку 30-х років і отримало свою назву за кількістю її членів. Це були літератори, художники, музиканти. Їхню діяльність як літераторів ґрунтовно дослідив і проаналізував Василь Габор, що згодом вилилося в антологію урбаністичної прози «Дванадцятка» [Дванадцятка 2006: 323].

Діяльність цього угруповання залишається, по суті, білою плямою, хоча насправді усі члени його, без винятку, починали як репортери, кореспонденти провідних часописів, а згодом найбільш талановиті з них як досвідчені редактори. Майже усі учасники «Дванадцятки» були також наділені неабияким сатиричним талантом, тож активно співпрацювали у таких часописах, як «Зиз», «Комар», «Жорна» та ін.

Для професійного становлення членів «12» важливе значення мало тогочасне мистецьке оточення і український культурний простір Львова який хоч і був у 30-ті роки вельми обмеженим (через польську експансію), але водночас зберігав у собі велику енергетику українського населення, яке прагнуло свободи і незалежності. «А що ми хотіли? – запитує Б.Нижанківський і відповідає: – Ми хотіли добре писати. А це багато, навіть дуже багато – не кожному під силу». [Нижанківський 1986: 6].

Більшість молодих літераторів пробували свої сили в невеликих газетних жанрах – репортажі, замальовці, інформації – але передусім тяжіли до сатиричного змалювання дійсності. І це зрозуміло, всі вони були молоді, дотепні, а тогочасна дійсність давала широкі можливості для гумористичних і сатиричних тем. Це був також один із шляхів відвоювання духовного простору від польського засилля. Молоді письменники навіть послуговувалися жартівливими і дотепними прізвиськами. Так, для богемістів «Молодої Музи» Остап Луцький був Люнатик, Станіслав Людкевич – Сясьо. Цікаво, що Людкевич залишався Сясьом і в дев'яносто років. Ця традиція знайшла продовження і в богемістів 30-х років ХХ століття: Микола Голубець був Мольо, Лев Лепкий – Льоньо, Григор Лужницький – Русьо, Павло Ковжун – Пабльо, Іван Іванець – Янцьо та Іванцьо, а наймолодші журналісти «Дванадцятки» Богдан Нижанківський – Дуфта, Богдан Цісик – Цісьо, Василь Ткачук – Гуцулик... Цими прізвиськами нерідко вони підписували свої гумористичні твори, що друкувалися в сатирично-гумористичному «Зизі».

Представники об'єднання найактивніше співпрацювали з сатирично-гумористичним журналом «Комар», що здобув у Галичині найширшу популярність. Активними дописувачами видання на той час були Іван Гірний, Іван Керницький, Роман Купчинський та інші письменники, що мали в Галичині та за її межами добре ім'я.

Смілива позиція редакції «Комара» і різножанрова палітра його публікацій про суспільно-політичне, економічне, культурне і релігійне життя Галичини приваблювала молодих письменників і вони активно підключилися до співпраці з ним. Вагомий пласт

гумористики (фейлетони, анекдоти, гуморески, іронічні вірші, діатриби, репризи) мав за мету приспати пильність цензури і панівної влади, що авторському колективу вдалося, але головний пласт сатиричної продукції – це висвітлення важливих соціально-політичних питань, гостра критика польської влади, висміювання невдатних провідників нації та аполітичність більшої частини населення.

Фейлетон під пером Едварда Козака набув особливих прикмет. Здебільшого це прозовий або римований художньо-публіцистичний жанр, що виявляє суть злободенної проблеми з метою її усунення чи перетворення на суспільну перевагу через реальні (рідко, вигадані) події яскравими засобами сатири і гумору. У фейлетоні факти виступають в універсальному вигляді, як засіб типізації дійсності. Фейлетоніст, повідомляючи факти, створює навколо них певну громадську думку, яка осуджує негатив.

Більшість гумористично-сатиричних жанрів, якими послуговувався Едвард Козак, мають елементи бурлеску, де акцент робиться на свідомій невідповідності між змістом і формою. Сміх Едварда Козака гострий, дошкульний, але не грубий і не цинічний. Більшість зі його творів мають виражений соціальний характер. Охоче використовує майстер і пародійно занижений тон, підкреслюючи невідповідність застарілих суспільних цінностей і нової історичної ситуації. Митець полюбляє засоби надмірного комізму, окарікатурення персонажів і ситуацій, що часто базується на принципах гротеску.

Майстром малих газетних форм, умілим нарисовцем і фейлетоністом був Зенон Тарнавський. Особливим успіхом користувалися його репортажі і статті, найприкметнішою особливістю яких був, за визначенням О. Лисяка, «шибеничний гумор». «На щоденний хліб і папіроски Тарнавський заробляв літературною працею в щоденнику «Українські вісті», що був органом Фронту національної єдності, – згадує Б. Нижанківський. – У дискусіях в каварні він фаворизував Черняві, кпив з мініатюр Ярослава Курдидика та іронічно всміхався, коли свій твір читав Ткачук. Уважно слухав Ковальчука. Маю враження, що він плекав тиху мрію, щоб галицький світ крутився навколо нього. Заковика була в тому, що галицький світ узагалі не крутився. Тарнавський помер у Детройті» [Нижанківський 1986: 54].

Улюбленим прийомом З. Тарнавського є іронія, яка завжди виявляє його критичне, глузливе ставлення до предмета зображення. Вона завжди влучна і майстерно вкраплена у структуру оповіді. Іноді це тонка насмішка, що ніби замаскована зовнішньою благопристойністю форми. Полюбляє автор і самоіронію, самонасмішку, використовуючи для цього нісенітницю, особливо тоді, коли йдеться про серйозні речі. Спрощуючи стиль оповіді, він досягає комічного ефекту. І що прикметно, іронія З. Тарнавського часто спрямована не на суб'єкт, а на об'єкт висміювання. Хоча діючі персонажі, яких він змальовує, завжди постають винятково зримо, показані випукло і рельєфно.

Іноді авторська іронія сумна за своєю суттю, бо обставини буття України трагічні, а жива навколишня дійсність мало схиляє до сміху. Тоді під його пером іронія перетворюється на засіб звинувачення антигуманних суспільних явищ. Особливо там, де автор висміює внутріпартійну боротьбу і колоніальну політику Польщі.

Анатоль Курдидик входив у велику літературу як публіцист. Його газетна діяльність бере початок у Перемишлі в «Українському голосі» (1928-1929), продовжується у Львові в тижневику «Неділя» (1929-1934) та завершується у щоденнику «Діло» (1934-1939). З настанням «золотого вересня», будучи вже відомим літератором і журналістом зі стажем, подався він на еміграцію: спершу опинився у Польщі (1940 – 1945), згодом у Західній Німеччині (1945 – 1951), а відтак у Канаді (з 1951 р.).

У 1930-х роках Анатоль Курдидик був відомий широкому колу читачів передусім як фейлетоніст, що виступав під псевдонімом Осій Гультіпака і друкувався в сатиричних виданнях «Комар» та «Зиз». Для його стилю були характерні іронічність, сатирична гострота, нищівні характеристики негативних явищ життя.

Сатиричні мініатюри та політичні фейлетони А. Курдидика друкувалися також у газеті «Неділя», а подорожні нариси і гуморески «Ком-назва», «Село йде з нами», «Бухарін», «Сов-Кіно» в додатку до «Українського Голосу» – «Наука і розвага».

Більшість сатиричних творів А. Курдидика насичені жартівливими висловами, дотепами, фразами чи афоризмами, які викликають сміх і служать приводом для розваги. Експресії словесного жарту сприяють також діалог, каламбур, алогізм тощо.

Комічний ефект досягається здебільшого самою формою викладу (діалогічною, монологічною, антитезою) через використання прийомів зображення від супротивного, а також застосуванням гіперболи, іронічної похвали, ідіоми, літоти тощо. Сміх А. Курдидика постає на ґрунті тисячолітньої сміхової культури українців, живиться і наснажується нею. Іноді він виступає як інтерпретатор народного гумору, пристосовуючи його до нових реалій життя, до свого часу. Об'єктом сатири для талановитого автора є усі сфери життя – громадська і родинна, суспільна і політична.

Неможливо уявити собі минулого віку без фейлетоніста Василя Гірного, що облюбував собі псевдонім Федь Триндик. Він насамперед уславився як майстер дошкульних сатир, а також пародій і епіграм. У сатиричний чи гумористичний контекст талановитий газетяр охоче вводить каламбур («Коли коли, а коли й обтісуй»), усталені звороти, прислів'я і приказки, мовні кліше, що полегшують читацьке сприйняття й економлять зусилля автора, а разом з тим забезпечують вибухову кінцівку.

Для стилю Ф. Триндика характерні яскрава образність, дотепність і лаконізм вислову, звернення до багатого арсеналу народної фольклорної поетики. Особливо майстерні у нього порівняння, що сягають граничного рівня експресії.

Фейлетони Феді Триндика друкувалися на сторінках «Комара», «Нового Часу» і «Літературно-науковому додатку «Нового Часу». Це здебільшого невеликі за обсягом твори на злободенні події, подані в дошкульному сатиричному або м'якому гумористичному стилі. Більшість із них пожна номінувати як документальні фейлетони, оскільки в них точно описані конкретні особи і дійсні факти з львівського чи ширше – галицького життя. Новатором був Ф. Триндик і в освоєнні малого фейлетону, що відзначався невеликим, але містким змістом і був насичений гіперболами, гротеском і навіть фантастичними елементами. У структуру фейлетонів автор вкраплював дотепні діалоги, іноді іскрометні каламбури і оксюмори, що свідчить про незаперечний художній хист автора і тонкий літературний смак.

Не випадково Анатолія Курдидика називали «расовим фейлетоністом» [Курдидик 1971: 68], що означає – фаховий, нутрянний, вроджений, маститий і неперевершений майстер пера. Жанр фейлетону під його пером зазнав цікавих творчих модифікацій. В основі відповідних жанрових структур лежать усмішка, жарт, іронія, гротеск, сарказм, карикатура, інвектива, абсурдність і парафраз. Особлива риса фейлетонів А. Курдидика – пафос комічного, за допомогою якого він висміює цинізм, егоїзм, духовну деградацію, різні потворні явища дійсності, розвінчує неuczтво, тупість, крутість, засуджує насильство з боку польської влади. Часто аспект естетичного освоєння дійсності супроводжується в нього сміхом без співчуття.

Першість Василеві Гірному як вправному фейлетоністу віддають також Богдан Нижанківський, О. Дніпровий, Ярослав Курдидик та інші члени «Дванадцятки». «Першокласним фейлетоністом був Василь Гірний, співробітник газет і журналів «Комар», «Новий Час», «Наш прапор», «Народна справа», що видавалися видавництвом Івана Тиктора «Українська преса», – згадує з віддалі часу Б. Нижанківський. – 1937 року Гірний видав книжку «Літературні пародії», яка в освіченому галицькому середовищі пера мала великий успіх. Чому б ні? Кожному було цікаво побачити себе в кривому дзеркалі» [Нижанківський 1986: 87].

Сатиричні фейлетони Ф. Триндика – це особливий спосіб художнього відображення дійсності, який полягає в гострому осудливому осміянні негативного. Здебільшого вони мають викривальний характер і спрямовані проти соціально шкідливих явищ. Об'єктом сатиричних стріл фейлетоніста стають пристосованці, лицеміри, здирники, політичні опоненти.

Ф. Триндик широко використовує художню гіперболізацію, шарж і гротеск і тим самим добивається особливого сміхового ефекту. Для стилю Федя Триндика характерні також стислість, пильна увага до гострого і дотепного слова, уміння побудувати фразу невелику за розміром, але містку за змістом. Це особливо яскраво проявилось в його фейлетонах, шаржах, епіграмах і гуморесках. Як зразок наведемо хоча б деякі з них:

Більшість письменників із групи «12» охоче послуговувалися львівським жаргоном і окремі слова вдало переносили у структуру своїх репортажів, фейлетонів і навіть програмних статей чи, іншими словами кажучи, пускали їх в газетний обіг. Рясніють таким жаргоном дописи братів Курдидиків, Карпа Мулькевича, Романа Антоновича, Володимира Ковальчука, Івана Черняви та ін. Цей львівський словник – по-своєму оригінальний, багатий, веселий і різноманітний. Особливо часто трапляються слова: «буфет» в значенні черевко, «гальба» – кухоль, «глянц» – блиск, «дуй» – іди, «жлоб» – дурень, «марш» – іди геть, «хлопака» – хлопець, «цирувати» – латати, «фест» – міцно, «шнурувати» – іти, «шлюс» – кінець.

Такі слова не тільки забезпечували комічний, часто сатиричний ефект, а й допомагали відтворити неповторний місцевий колорит, певну атмосферу, що панувала у львівських зокрема і галицьких загалом містах і містечках.

Плідним журналістом у першій половині ХХ ст. був Іван Чернява, справжнє прізвище якого Еміль Кіцило. Спершу він працював в ілюстрованому тижневику «Неділя», а згодом співпрацював зі сатирично-гумористичним «Зизом». Саме тут появилися його найбільш вагомні твори, позначені блискучою іронією і глибоким підтекстом. Його дошкульні твори на злобу дня друкувалися в «Зизі» протягом 1929 – 1933 рр. Тут він друкував іронічні поезії на любовно-богемну тематику. І. Чернява мав ґрунтовну журналістську освіту, яку здобув у Варшавському університеті – відтак, він добре володів різними газетними стилями завдяки чому одразу виділився в тогочасній журналістиці.

З роками у стилі І. Черняви все частіше починають з'являтися зневіра, песимізм, скептичні та ідко-саркастичні нотки. «Що вже казати: Чернява – цинік та й годі!» – зазначав Анатоль Курдидик. [Курдидик 1971: 163].

Улюбленим жанром «Дванадцятки» була гумореска – невеликий за обсягом твір з комічним ефектом і легкою жартівливою тональністю. Її жанрова новизна полягає в тому, що сміх тут постає не тільки у вигляді доброзичливої, емоційно забарвленої критики, як це спостерігаємо в творчості Остапа Вишні, а емоційно забарвленої естетичної критики, часто поданій в парадоксальній, подеколи оксиморонній формі. Високий морально-етичний рівень письма Анатолія Курдидика, Богдана Нижанківського, Івана Черняви, Зенона Тарнавського, Василя Ткачука та інших унеможлилював цинізм, грубість, відверту вульгарність, якими часто згрішили менш освічені автори «Комара». Вони також свідомо уникали низькопробного гумору, масних висловів, та вульгарщини егалітарного стибу.

Зазначимо, що саме жанр гуморески в той час був найбільш популярним в тогочасній періодиці, найбільш витребуваним. Стисла і художньо вартісна гумореска виникала з невідповідності конкретних претензій героя і його значущості комічності внутрішніх суперечностей людського буття, неадекватного сприйняття дійсності тощо. Новаторськими були літературні гуморески, що часто живилися фольклорними джерелами, в яких зосереджено віковий досвід сміхової культури. Більшість членів «Дванадцятки» з винятковою шанною ставилися до традиції і твердо стояли на її ґрунті, на відміну від тогочасних модерністів, що намагалися заперечити здобутки минулого і творили так зване «нове мистецтво». Усією своєю творчістю це угруповання стверджувало, що найбільш новаторським, самобутнім, навіть революційним, можна стати тільки на основі тисячолітніх здобутків великих попередників.

Іноді молоді літературознавці зверталися і до жанру памфлету – невеликого за обсягом публіцистичного твору на злободенну тему. Їх жанрова новизна полягала в тому, що це були не тільки бойові, оголено тенденційні твори призначені для прямого впливу на громадську думку, а й художньо вартісні, з яскравими образами. Їх стильові прикмети – ораторські

інтонації, експресивність, яскрава афористичність, а також іронія, згущена до їдкою сарказму, вигідно вирізняла їх з-поміж інших публікацій подібного стибу.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Розкриваючи проблемні питання у вивченні сміху і комічного, можна виділити головні аспекти співвіднесення традиції з новим етапом культурного розвитку: відмежування конкретних засобів від абстрактних прийомів, виявлення механізму іронічного смислу і комічного ефекту, конкретизацію індивідуального стилю авторів через з'ясування особливостей технічних прийомів, доміанти творчого методу. Найважливішим об'єктом наших досліджень стала сатира, проте важливим є також розгляд сміхових виявів у всьому їхньому розмаїтті, включаючи власне комічне і «добродушний сміх».

У гуморі найбільше проявляються ментальні риси українців – це психологічно-художня доміанта образної свідомості нашої нації. Він також пов'язаний із легкою, жартівливою тональністю, доброзичливістю і виключає будь-які прояви цинізму та грубих брутальних висловів. У сучасній науці все настійніше висувається на перший план потреба широкого, комплексного дослідження об'єктивних факторів сатиричного висвітлення дійсності, вивчення сатиричної преси в національній культурі вимагає чіткої уяви про її місце в світовому контексті, а розуміння творчості окремих митців передбачає її включення у контекст національної літератури.

Література:

1. *Дванадцятка 2006*: Дванадцятка. Антологія урбаністичної прози Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття / Авторський проект, вступне слово, бібліографічні відомості, наукова редакція та примітки В. Габора. ЛА «Піраміда», Львів 2006. – С. 323.
2. *Капелюшний 1986*: Капелюшний А. О.: Сатиричний журнал «Червоний перець». Вид-во при ЛДУ ВО «Вища школа», Львів 1986 – С. 74.
3. *Капелюшний 1990*: Капелюшний А. О.: Сатирична публіцистика України 20-30-х років. Журналістика та перебудова: Вістник Львів. ун-ту. Сер. Журналістика, 1990, Вип. 16. – С. 79-87.
4. *Курдидик 1971*: Курдидик А.: Богдан з іншого боку. Терем, 1971, Ч. 4 – С. 163.
5. *Курдидик 1972*: Курдидик А.: Спроба портрету... Терем, 1972 – С. 68
6. *Літературні пародії 1937*: Літературні пародії, Львів: В-во «Гумор і сатира», 1937. – С.34-35.
7. *Нижанківський 1986*: Нижанківський Б.: «Дванадцятка». Наймолодша львівська богема тридцятих років. Сучасність, 1986, Ч. 1 – С. 6-87.
8. *Нижанківський 1986*: Нижанківський Б.: Едвард Козак. Нові дні, 1972, Ч. 3. – С. 5 – 6.
9. *Сніцарчук 2001*: Сніцарчук Л. В.: Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20-30 рр. ХХ ст. – Львів 2001 – С. 79.
10. *Тис 1961*: Тис Ю.: *Гумор минулих віків. Мітла, 1961, № 2. – С. 33.*

Наталья Особа *Историографический аспект пресовой сатирической публицистики Западной Украины 20– 30-Х гг. ХХ в.*

В статье исследованы идейно-тематические и жанрово-стилевые особенности юмористически-сатирических жанров украинской пресовой сатиры Галичины 20-30-х годов ХХ века, в частности, фельетона, мини-фельетона.

Ключевые слова: *смех, комическое, ирония, сатира, юмор, фельетон, мини-фельетон, памфлет, байка, анекдот.*